

MARCUS GALDIA - KARIN HÖPP

A Mari és a Komi Köztársaságok függetlenségi törekvéseinek dokumentumai

Az új mari nyelvtörvény

A Szovjetunió fokozatos széthullása és ezzel összefüggésben az örökölt társadalompolitikai struktúrák meggyengülése akarva-akaratlanul olyan szabad légkört teremtett, amelyben az addig elnyomott vagy mellőzött kis finnugor népek szabadon kikiálthatták függetlenségüket. Az intenzív vita, amely e kis népek szülőföldjén jövőjük lehetséges perspektíváiról kibontakozott, megmutatta a külföld számára, hogy a kis népek kipusztulásának a Nyugat által közeli valóságként kezelt víziója félreértésen alapszik. Lebecsülték Oroszország nem orosz lakosságának félelmét, és hallgatásukat asszimilációjuk folyamatával azonosították.

Ezt az elképzelést alátámasztotta az a szovjet apparátus által hangoztatott tézis, miszerint az új szovjet kultúra és az orosz nyelv, mely alapjában véve fölényben van a kis népek kultúrájával és nyelvével szemben, megteremti számukra egy fejlettebb civilizációhoz való kapcsolódás lehetőségét. Az érintett népek életkörülményeit tekintve úgy tűnt, ez gyorsan végbe is ment. Az efféle utalásokat mindig a Szovjetunió kulturális és nyelvi közti elvi egyenjogúság szólamával szépítették. Ez az érvelés azonban olyan megtévesztésnek bizonyult, amelynek a legmesszebbmenőkig gyakorlati háttere volt: nevezetesen a tájékoztatás és az olyan külföldi interpretációs kísérletek hiánya, amelyek a Szovjetunió belső folyamataiba való bepillantásra törekedtek volna. Mihelyt azonban megteremtődött a szabad légkör a szovjet államszövetségben belül, azt meglepő módon igen gyorsan felhasználták. Az ebből eredeztethető viták a kis finnugor népek nem várt erejét és kultúrájuk megőrzése, illetve fejlesztése iránti meglepő akaratát mindenképpen bebizonyították, és rácáfoltak a fokozatos kihalásukat vagy asszimilációjuk elkerülhetetlenségét hangoztató véleményekre.

A politikai és kulturális célokra vonatkozó elképzelések nemcsak a Szovjetunió finnugor népeinek jövőjéről kialakult vita során merültek vagy merülnek fel, néhány célkitűzés máris normajelleget öltött.

Ezt tükrözi a *Mari Csang* című lap tudósítása 1991 júliusában a Mari SzSzk területén érvényes nyelvhasználatot szabályzó törvénytervezetről. (A Mari Köztársaság parlamentjében 1992 májusában vitatták meg a tervezetet.)

A Mari Köztársaság nyelvtörvényéről

A tervezet hét részből áll, ezek a következők: Bevezető rész, Általános meghatározások, Az állampolgárok nyelv választási joga, Oktatás, Tudomány és kultúra, Helységnevek és közintézmények nyilvános névhasználat, A Mari SzSzk területén kívül élő marik nemzeti-kulturális fejlődésének támogatása, Nyelvvédelem.

A bevezető részben a Mari SzSzk-ban használatos összes nyelvet egyenjogúnak ismerik el és minden nemzetiség számára garantálják a jogot anyanyelvének ápolására. (A mari és az orosz mellett itt elsősorban a tatár és az udmurtra gondolnak.) Felkérlik a köztársaság lakosságát, hogy tartsa tiszteletben a köztársaságban használatos nyelveket és a múlt szellemi-kulturális örökségét.

A Mari SzSzk feladata a mari nép nemzeti jellegű és gazdasági képzése, különös tekintettel a mari nyelvre, mint a köztársaság lakói nemzeti tudatának legfontosabb hordozójára. Az állam ezirányú gondoskodását a mari nyelv törvényekkel történő védelme,

reális feltételek megteremtése a társadalmi élet különböző területein a nyelvhasználat számára, továbbá maga a nyelvfejlesztés (különösképpen a nyelvhelyesség szabályozása) és a propaganda testesítik meg. A törvény ezzel szemben nem szabályozza a nem hivatalos nyelvhasználatot, valamint az egykori Szovjetunió mari területén lévő fegyveres erőinek, illetve az energia- és szállítóiparnak a nyelvhasználatát.

A törvény általános rendelkezései a Mari SzSzk 1990. október 22-én kelt függetlenségi nyilatkozatán alapszanak, amelyben a marit államnyelvvé nyilvánították. Mari nyelven a törvény 1. cikkelye alapján a két irodalmi nyelvet, a rétimarit és a hegyimarit értik. Mindkét variánst egyenjogúvá nyilvánítják a köztársaság egész területén, de a jövőben egységes nyelvtani szabályzat kialakítására törekednek. A mari nyelv státusza nem korlátozza az idegenajkúak jogát nyelvük fejlesztésére.

A 3. cikkely alapján a állampolgárnak joga van arra, hogy az állami, illetve intézményekkel történő kapcsolattartás során a mari és az orosz nyelv között válasszon. Ezen jog érvényesíthetősége érdekében az érintett intézményekben dolgozók kötelesek a mari nyelvet ismerni, mégpedig olyan mértékben, amennyire az mindenkori feladataik elvégzéséhez szükséges (5. cikkely). Ez a szabályozás azonban csak egy bizonyos átmeneti idő letelte után lép érvénybe. Az érintett szervek a beadványokat olyan nyelven kötelesek megválaszolni, amilyenek azokat megírták.

A Mari SzSzk állami szervei kétnyelvűek, az egykori Szovjetunió - a Mari SzSzk-a kívüli - szerveivel történő kapcsolattartás során pedig az új államközösség közvetítő nyelvét, az oroszot használják.

A továbbiakban különféle dokumentumok kétnyelvűségével foglalkozik a törvény, illetve szállításügyi, jogügyi, közoktatási és felsőoktatási kérdéseket, valamint a médiát szabályozza; még a reklámok kétnyelvűségére is kitér.

A tradicionális helységneveket megőrzik, új helységneveket pedig a helységben élő lakosság nyelve alapján lehet képezni. A hivatalok és intézmények nevének feltüntetése kétnyelvűen, mégpedig felül vagy baloldalt mari nyelven, alul vagy jobboldalt oroszul történik.

A hegyimari területeken hivatalosan (hivatalnevek feltüntetése, táblák, pecsétek) a hegyimari nyelvjárást használják. A köztársaság területén kívül élő marikat támogatják. Büntethető cselekedetnek minősül a mari nyelven beszélők gyalázása.

A törvény kritikája

A törvénytervezetet az elmúlt korszakban megszokott nyelvi fordulatokkal fogalmazták meg. Számtalan tartalmatlan formulát, értelmetlen kifejezést, továbbá a szovjet éra ideológiájában negatívvá vált fogalmat, mint például „propaganda”, „a népek barátságának erősítése” tartalmaz.

A bevezető részben az összes nyelv egyenjogúságáról beszélnek, de gyakorlatilag a mari az, amely ezentúl egyenjogúvá válik az oroszsal. Elismerik a nemzetiségek jogát anyanyelvük fejlesztésére, de nem fogalmazzák meg pontosan, mit is kell ez alatt érteni. Ezzel kapcsolatban említésre méltó tény, hogy a Mari Köztársaságban jelenleg a lakosság 43%-a mari, 54%-a orosz, 3%-a pedig egyéb, többnyire tatár és udmurt nemzetiségű.¹

Az állami gondoskodás részét képezi a propaganda is, az állampolgároktól pedig a népek közötti barátság erősítését szolgáló viselkedést várnak el. Emellett nem különböztetik meg elég egyértelműen a hivatalos és a magánnyelvhasználatot, a 23. cikkely például a reklámok kétnyelvűségét szabályozza. Az ügyvédek mari vagy orosz nyelven nyújtanának jogsegélyt (13. cikkely), más foglalkozásúak számára azonban a törvény nem tartalmaz ilyen jellegű előírásokat. Kívánatos volna azonban egyértelműen kijelenteni, hogy a magánnyelvhasználatot a Mari SzSzk-ban nem akarják törvénnyel szabályozni.

A tervezetben a hivatalos élet kétnyelvűvé tételének tendenciája körvonalazódik, az állampolgár választási lehetőségének biztosításával. Ez a kettősség a fásztó kazuisztika mögött azonban elmosódik. Megkönnyítené az értelmezést egy olyan alapszáradék bevétele, amely kimondaná az államapparátus és az oktatás kétnyelvűségét, és egyben lehetővé tenné az állampolgárok számára a nyelvválasztást.

Hiányoznak a törvény végrehajtását ellenőrző mechanizmusok és az előírások megszegését kísérő szankciók. Ide kívánczik a finn nyelvtörvénnyel való összehasonlítás: a Finn Köztársaság nyelvtörvénye kitűnik azzal, hogy nem tartalmaz szankciókat, illetve ellenőrző mechanizmusokat a törvényben lefektetett szabályok megszegése esetére. Finnországban ez a helyzet nem vezetett jelentősebb problémákhoz. Felvetődik a kérdés, vajon a Mari SzSzK-ban uralkodó állapotok tényleg annyira hasonlítanak-e a finnországiakra, hogy a törvényhozó lemondhat az esetleges törvényszegések szankcionálásáról és a törvény betartásának ellenőrzéséről.

A Komi Köztársaság függetlenségi nyilatkozata

A Komi Köztársaság az egykori Komi ASzSzK Legfelsőbb Tanácsa a tizenkettedik ülészak második rendkívüli ülésén, 1990. augusztus 29-én elfogadta a köztársaság függetlenségéről szóló nyilatkozatot. (Ld. a Mellékletet!) A nyilatkozat egy jövőbeli alkotmány alapköveként értelmezendő.

A nyilatkozat 17 pontja sok olyan rendelkezést tartalmaz, amelyek mind kisebbségjogi, mind nemzetközi jogi szempontból számot tarthatnak a nemzetközi közvélemény érdeklődésére.

A nyilatkozatban kifejezésre jut a „sok nép alkotta nemzet” melletti hitvallás. A 2. pontban kihangsúlyozzák, hogy a Komi SzSzK nemzetét (az államalkotó népet) a Komi SzSzK területén élő összes nemzetiség polgárai alkotják. Ez az államalkotó nép az állami szuverenitás hordozója és az államhatalom forrása is.

A Komi SzSzK-t az Orosz Föderációval szövetséges szuverén nemzetállamnak nevezik; nyomatékosan felszólítják a Komi SzSzK Legfelső Tanácsát a föderációból, illetve a jelenlegi politikai körülmények között, a Független Államok Közösségéből a nyilatkozatban természetesen még a Szovjetunióról beszélnek való kilépésre. Ez a lépés a referendum kiírásával járna együtt.

A nyilatkozatban aláhúzzák az évszázados komi kultúra, nyelv, hagyományok és életfeltételek megővésének és fejlesztésének szükségességét. A köztársaságban két egyenjogú államnyelvet a komit és az orosz lehet hivatalosan használni.

Az állam fejlődésének gazdasági alapjait is védelem alá helyezik. Az állam egész területe, azaz a földfelszín, a föld mélye, a vizek, továbbá a légtér, a flóra, a fauna és a természeti kincsek, valamint a kulturális emlékművek, minden a Komi SzSzK tulajdonát alkotják. Emellett az állam népe munkájának köszönhető vagyon egy részére is igényt tart a köztársaság. Az államháztartás ügyeit, valamint az adó-, pénz és vámügyeket a Komi SzSzK önállóan intézi. A tulajdon különböző formáit, amennyiben azok nem ütköznek törvénybe, tiszteletben tartják, azonban nem részletezik, hogy mely formákról van szó. Az Orosz Föderáció állampolgársága mellett a Komi Köztársaság állampolgárságát is megkapják a terület lakói. A többi szovjetköztársasággal illetve a többi FÁK-tagállammal a nemzetközi jognak megfelelően ápolják kapcsolataikat. Amennyiben a Komi SzSzK népének alapvető érdekei úgy kívánják, a köztársaság alkotmánya és törvényei előnyben vannak az Orosz Föderáció törvényeivel és egyéb okmányokkal szemben. A nyilatkozat tartalmazza egy alkotmány legfontosabb elemeit: szerepel benne a köztársaság szuverenitása, az Orosz Föderációhoz és a Szovjetunióhoz (ill. a Független Államok Közösségéhez) való viszonya, beleértve az állam területe és népe kiválásának lehetőségét is.

A nyilatkozat a „sok nép alkotta nemzet” kissé nehezen emészthető fogalmára épül. Úgy tűnik, a törvényhozó testület képtelen lemondani a nemzet fogalmáról és azt például a köztársaság lakóinak egységes állampolgárságával felcserélni. Előfordulhat, hogy a köztársaság két legnagyobb népcsoportja az oroszok és a komik nem kívánnak egy formális nemzetet alkotni egy másik nemzeten belül, nem utolsósorban éppen azért, mert korábban is külön nemzetiséghez tartoztak. A közös állampolgárság, amely ugyanúgy szerepel a dokumentumban, jobban megfelelne a köztársaság területén érvényes jogok és köteleességek formális hordozójának, mivel alapvetően technikai jellegű és kizárja a nézeteltéréseket.

Az is feltűnő, hogy milyen utat jelöl ki a referendum mind az Orosz Föderációból és a FÁK-ból való kilépésre, mind a köztársaság államhatárainak megváltoztatására.

A természeti kincsek itt mindenekelőtt a kőszén-, kőolaj-, és földgázvagyonra kell gondolni egyedül a Komi Köztársaság tulajdonát képezik, megteremtve ezáltal az önálló állam fejlődésének gazdasági alapját. A kisebbségek védelmét a nyilatkozatban nem említik, bár a komik, mint etnikai csoport, a köztársaság lakosságának csak 23,3%-át alkotják, szemben az oroszok 57,7%-os arányával.²

A köztársaság hivatalos életében az orosz nyelv dominál, legfelsőbb tanácsának ülésein kizárólag az orosz nyelvet használják, és a legtöbb közhivatalnok is csak az orosz nyelvet ismeri. A komik többsége kétnyelvű, ennek ellenére szükség van bizonyos intézkedésekre annak érdekében, hogy ez a kétnyelvűség ne váljon orosz egynyelvűséggé.³

Az új alkotmány első lépcsőfokának tartott nyilatkozatból mindazonáltal hiányzik a nemzeti kisebbségek a komik mellett elsősorban az ukránok és a fehéroroszkok státusával,⁴ továbbá a köztársaság jelenlegi nyelvi helyzetével a tényleges kapcsolatos határozott állásfoglalás.

Az igazságszolgáltatás működésének független ellenőrzése a nyilatkozatban nem szerepel követelményként. A köztársaság törvényeinek betartását a Komi Köztársaság államügyészsége ellenőrzi, ahol pedig szintén alárendelt hivatalnokok dolgoznak. Egy független alkotmánybíróság jobban megfelelne ennek a feladatnak az ellátására.

Megjegyzések

- 1 N. N. Gavrolov, a Finnugor Népek Kultúrájának Fejlesztéséért Alapítvány Végrehajtó Bizottságának elnökének levele Karin Höpphöz, 1992. január 2X.
- 2 Seppo Lallukka: The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends. Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Sarja-ser. B., tom. 252. Helsinki, 1990. 129.
- 3 Néhány év óta intenzív törekvések figyelhetők meg ezen a téren. Megállapítható, hogy a diákok helyzete a Komi Köztársaságban, legalábbis az egyes tantárgyak komi nyelven történő oktatását tekintve, az utóbbi években határozottan javult. (Példa erre egy „nemzeti gimnázium” alapítása Syktyvkarban.)
- 4 8,3% ukrán, 2,1% fehérorosz (1989). Lallukka, i. m. 129.

MELLÉKLET

Nyilatkozat a Komi Szovjet Köztársaság önálló államiségéről

A Komi Szocialista Köztársaság a területén élő soknemzetiségű nép érdekeit kifejezve, politikai, gazdasági, jogi sérthetlenségét biztosítandó, a komi nép több évszázados kultúrája, nyelve, hagyományai, életmódja megőrzése és fejlesztése érdekében a következőket nyilvánítja ki:

- 1 A Komi SzSZK szuverén nemzeti állam, mely saját elhatározásából, a megkötött alapján csatlakozik az Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársasághoz és a

- Szovjetunióhoz, és garantálja minden állampolgára számára nemzetiségi hovatartozásától függetlenül a jogi és gazdasági egyenjogúságot.
- 2 A Komi SzSzk-bar a szuverenitás birtokosa és az államhatalom forrása az ország népe. A Komi SzSzk népéhez tartozik minden állampolgár, tekintet nélkül nemzetiségére.
 - 3 A Komi SzSzk Legfelsőbb Tanácsa fenntartja jogát az Oroszországi Föderációval és a Szovjetunióval kötött egyezmények és megállapodások fölbontására. Az Oroszországi Föderáció és a Szovjetunió kötelékéből való kilépésről szóló határozat elfogadása referendum útján történik.
 - 4 A Komi SzSzk földje, a föld mélyével együtt, vizei, légtere, növény és állatvilága, valamint más természeti kincsei éppúgy, mint kulturális emlékei a köztársaság tulajdonát képezik.
 - 5 A Komi SzSzk területe csak a nép akarata alapján változtatható meg, ennek kifejezése referendum útján történik.
 - 6 A Komi SzSzk területén a köztársaság alkotmányának és törvényeinek elsőbbsége érvényesül az Oroszországi Föderáció és a Szovjetunió jogi dokumentumaival szemben, amennyiben azok sértenék a Komi SzSzk népének jogait és érdekeit. A Komi SzSzk Legfelsőbb Tanácsa a törvényhozás legfelsőbb szerve és a fennhatóságuk alá tartozó területen a hatalom teljes jogú birtokosai és e teljhatalom gyakorlói a Komi SzSzk törvényei által megszabott kereteken belül. A Komi SzSzk állampolgárai, valamint az állampolgárság nélküli személyek és a külföldi állampolgárok, a Komi SzSzk területén működő állami szervek, intézmények, hivatalok és szervezetek kötelesek betartani a Komi SzSzk törvényeit.
 - 7 A Komi SzSzk jogot igényel az ország nemzeti kincseinek hozzá tartozó részére, mely a köztársaság népének erőfeszítései nyomán jött létre.
 - 8 A Komi SzSzk területén a törvényhozás által jóváhagyott különféle tulajdonformák léteznek. A köztársaság garantálja minden tulajdonforma jogai védelmét éppúgy, mint a tulajdonosok természetes és jogi személyek egyenjogúságát.
 - 9 A Komi SzSzk önállóan dolgozza ki az állami költségvetést, alakítja ki adó és hitelpolitikáját, az árképzés rendszerét és szervezi meg a vámőrséget.
 - 10 A Komi SzSzk önálló külgazdasági tevékenységet folytat és joga van kereskedelmi, valamint kulturális együttműködési szerződéseket kötni más államokkal.
 - 11 A törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatói hatalom különválasztása a Komi SzSzk mint jogállam legfontosabb princípiuma. Az igazságszolgáltatói hatalom csak a törvénynek van alárendelve. Az állampolgárok egyenlők a törvény és a bíróság előtt. Az igazságszolgáltatásba való beavatkozás meg nem engedhető. A Komi SzSzk törvényei pontos és egységes betartásának legfőbb felügyeletét a köztársaság legfelső ügyésze látja el.
 - 12 A Komi SzSzk elfogadja és tiszteletben tartja a Szovjetunió más államainak szuverén jogait, és követni kívánja a nemzetközi jog általánosan elfogadott normáit.
 - 13 A Komi SzSzk saját állampolgársággal rendelkezik, és garantálja minden állampolgár számára az orosz és a szovjet állampolgárság megőrzésének jogát. A Komi SzSzk saját állampolgárainak, valamint az állampolgárság nélküli személyeknek és a külföldi állampolgároknak, akik a köztársaság területén élnek, garantálja a nemzetközi jog általánosan elfogadott normái által megkövetelt jogokat és szabadságjogokat.
 - 14 A Komi SzSzk állampolgárainak, a politikai pártoknak, a társadalmi és vallási szervezeteknek, melyek a Komi SzSzk alkotmánya megszabta kereteken belül működnek, egyenlő jogokat biztosít az állami és társadalmi ügyek irányításában való részvételhez.

15 A Komi SzSzK-ban két egyenrangú hivatalos nyelv van használatban: a komi és az orosz.

16 A Komi SzSzK-nak saját címere, zászlaja és himnusza van.

17 Ez a deklaráció alapul szolgál a Komi SzSzK alkotmányának kidolgozásához, az állami törvényhozás tökéletesítéséhez és egyezmények megkötéséhez.

1990. augusztus 29-én

A Komi SzSzK Legfelsőbb Tanácsa 12. kongresszusának 2., soron kívüli ülése

MARCUS GALDIA - KARIN HOPP:

DOCUMENTS OF INDEPENDENCE OF THE MARI AND KOMI REPUBLICS

The authors attest the striving after independence and emancipation of Finno-Ugrian Maris and Komis in two member republics of the ex-Soviet Union, by analyzing Mari language act and the Declaration of Independence of the Komi Republic. They assert that, contrary to the assimilation which had been considered earlier as irreversible, both nations are able to defend their own languages.